

ПРОБЛЕМА ВНУТРІШНЬО ОСОБИСТІСНИХ ЗМІН НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. На сьогоднішній день проблема правопорушень неповнолітніх є і залишається однією з гострих проблем українського суспільства. Щодня підлітки в Україні вчиняють понад 100 злочинів, у тому числі одне вбивство або злочин із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, одне зґвалтування, два-три розбійні напади, вісім пограбувань, сімдесят крадіжок приватного та державного майна [7].

Злочинність має велику суспільну небезпеку, оскільки гальмує соціальний розвиток й економічні перетворення в країні, призводить до дезорганізації соціальних структур, порушує суспільний спокій, викликає в людей почуття невпевненості, тривоги, страху, породжує недовіру людей до правоохоронних органів та держави загалом, потребує значних матеріальних та ресурсних витрат.

Результати досліджень особливостей осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі, свідчать, про наявність прямого взаємозв'язку між процесом адаптації до пенітенціарних умов і особистісними змінами, зокрема: підвищується рівень тривожності, неповноцінності, агресії, усвідомлення власної незрілості; частішають міжособистісні конфлікти, пов'язані із неадекватною самооцінкою, труднощами у спілкуванні, недовірою до себе і ближніх та інші форми відхилень у поведінці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми злочинності неповнолітніх у тій чи іншій мірі, торкалися у своїх працях відомі вчені. Злочинність неповнолітніх була предметом вивчення багатьох дослідників: В. Кудрявцева, М. Фіцули, О. Тузова, В. Лебединського, О. Селецького, В. Оржеховської, Г. Мінковського, С. Тарарухіна та ін.

Окремі аспекти формування ціннісно-правових орієнтацій особистості обґрунтували В. Алексєєв, В. Афанасьєв, В. Водзинська, Н. Волкова, М. Казакіна, Ю. Кулюткін, В. Сайко, Г. Сухобська. Окремі дослідження розкривають певні аспекти морального виховання неповнолітніх засуджених: Н. Дєєва вивчала залежність перспектив і цілей неповнолітніх від ступеня їх моральної занедбаності, Г. Потанін розглядав формування позитивної спрямованості особистості неповнолітнього засудженого, І. Башкатов займався вивченням неформальних об'єднань неповнолітніх засуджених.

У сучасній науці надається значна увага дослідженню делінквентної поведінки (А.Д. Глоточкін, Н.С. Гук, К.С. Лебединська, В.М. Оржихівська, О.В. Пирожков, В.М. Синьов, В.А. Худик), зокрема дослідженню психологічного стану людини, позбавленої волі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Пошук засобів позитивного впливу на особистість, що перебуває у місцях позбавлення волі, набуває особливої гостроти, у зв'язку з тим, що ефективність виправного впливу прямо пов'язується з проблемою адаптації засуджених. Перспективним у цьому напрямку є дослідження проблеми особистісних змін в умовах впливу пенітенціарного стресу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування особливостей негативної трансформації особистості в умовах позбавлення волі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відомо, що засуджений неповнолітній особливо гостро переживає позбавлення волі, інколи це призводить до важких психічних станів. Зазвичай це залежить від індивідуальних особливостей засудженого, передусім від його здатності до адаптації. Дослідження її особливостей у засуджених неповнолітніх є актуальними для прогнозу їх поведінки в даному середовищі, а також для розроблення адекватних виховних впливів [6].

У науковій літературі існують різні підходи до визначення феномену адаптації. Як системну реакцію організму, що забезпечує можливість всіх видів соціальної діяльності, розуміє адаптацію В.І. Медведєв, зі свого боку, Р.М. Баєвський вважає, що процеси адаптації спрямовані на підтримання рівноваги між організмом і середовищем [4]. Згідно Ф.Б. Березіна під адаптацією розуміється безперервний процес активного пристосування психіки особистості до умов фізичного і соціального середовища, а також результат цього процесу [1]. Ефективність процесу адаптації залежить від цілей, ціннісних орієнтацій, соціального статусу, а також від того, наскільки адекватно неповнолітній сприймає себе і свої соціальні зв'язки, викривлене чи недостатньо розвинуте уявлення про себе веде до порушень адаптації [9].

Прихильники соціально-когнітивного напрямку дотримуються думки про те, що поведінка особистості в умовах психологічної адаптації регулюється складною взаємодією між внутрішніми явищами (віра, очікування, самосприйняття) та факторами оточення [10].

Основною умовою виникнення психологічного стресу під впливом позбавлення волі вважається сприйняття неповнолітнім загрози, особливо тоді, коли загроза торкається найзначиміших людських цінностей. Класифікація виявів і форм психологічного стресу здійснюється відповідно до провідних факторів середовища, що впливають на особистість засудженого, зокрема:

- внутрішньоособистісний стрес (нереалізовані потреби, безцільне існування);
- міжособистісний стрес (суб'єктивна оцінка труднощів міжособистісного взаєморозуміння, наявності актуальних конфліктів);
- особистісний стрес (порушення існуючих соціальних ролей);

- робочий стрес (професійний та організаційний) [8].

Як особливу форму психологічного стресу, виділяють пенітенціарний стрес, який виникає під впливом на індивіда стресогенних факторів, що мають місце в пенітенціарному середовищі [9]. Науковець Г.І. Косицький виявив, що у процесі адаптації особистості неповнолітнього до нового соціального середовища, під дією екстремальних обставин в умовах довготривалої напруги відбувається порушення механізму психологічної адаптації, яка відбувається поетапно [9]. Психологічна криза проходить чотири стадії:

- первинне збільшення психологічної напруги, що супроводжується різноманітними спробами пристосування до ситуації;
- подальший зріст напруги в умовах, коли здійснені спроби залишаються безрезультатними;
- подальше збільшення психологічної напруги;
- якщо всі спроби пристосуватись до ситуації залишаються марними настає стадія зриву, під час якої підвищується тривога, депресія, почуття безпомічності і безнадії, дезорганізація особистості.

Очевидно, що різноманітні варіанти адаптативних порушень проявляються не ізольовано, а в певних взаємовідношеннях один з одним, що відрізняються ступенем вираженості і характером переваги одного з них. Причиною цього є те, що виникнення стану психологічної дезадаптації можливе не тільки в ситуації дезорганізації окремих, домінантних для адаптативних можливостей особистості підсистем, а за умов порушення функціональних можливостей адаптаційної системи в цілому.

Якщо процес дезадаптації набуває зтяжлого характеру, то вищеописані синдроми формуються поетапно, в порядку зростання міри своєї вираженості. Спочатку відбувається порушення психологічної адаптації, яка призводить до зниження ефективності функціонування психологічної сфери і, відповідно, ефективності інтелектуальної діяльності. Подібні процеси є наслідком дезадаптації функціональних ланок, що забезпечують переробку інформації (її пошук, сприйняття, аналіз і синтез, збереження і використання), вони руйнуються або функціонують на більш низькому рівні. Психічна напруга проявляється у зниженні стійкості психічних функцій, загальмованості інтелектуальних операцій, імпульсивність реакцій, генералізовані зриви діяльності, що супроводжуються відчуттям байдужості, приреченості і депресії [2].

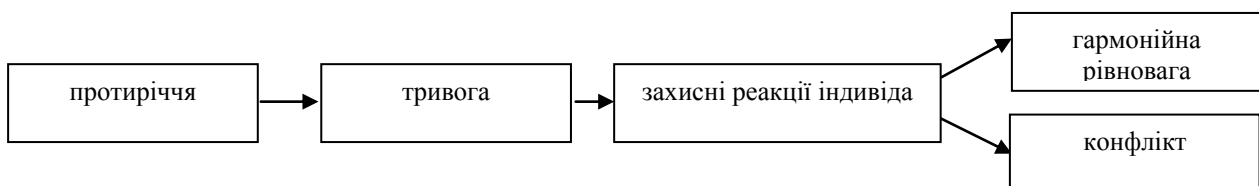
На другому етапі додається погіршення процесу міжособистісної взаємодії. Адже соціальна дезадаптація є наслідком будь-якого психічного розладу. На третьому етапі настають фізіологічні зрушення [3].

Порушення психологічної адаптації в ситуаціях, що визначаються як неминучі, в яких дія закінчена і подію неможливо змінити (вирок суду і подальше позбавлення волі) слугує можливістю, точніше поштовхом формування невірноважених станів низького рівня, що включають у себе стан безвихідності, втоми, горя, пригніченості, тривоги, депресії і неприязні. Такі стани характеризуються довготривалістю, можуть протікати роками, навіть десятиліттями [5].

Спираючись на положення Е.Еріксона [11], який пропонує більш широкий підхід до поняття адаптації, можна виділити такі особливості її протікання:

Відповідно до наведеної вище схеми сприйняття індивідом нових соціально-психологічних умов, яких неможливо уникнути, відбувається за двома напрямками. В одному випадку психологічна адаптованість особистості проявляється в гармонійній рівновазі, в іншому випадку виникає конфлікт. Останній відбувається в разі недостатності захисних реакцій індивіда. Пенітенціарний стрес в більшості випадків характеризується реакціями дезадаптації.

В умовах позбавлення волі рівень стресових реакцій засудженого залежить від суб'єктивної

оцінки ним об'єкта, втрата якого підсилюється даною ситуацією. Чим вона вища, тим більш стресогенним для особистості є ця подія. При виникненні стресу у засуджених можуть редукуватися захисні механізми психіки, що призводить до психологічної травми. Перебування в стресогенній ситуації веде до закріплення надлишкових психофізіологічних навичок реагування на певні впливи середовища, пов'язані із усвідомленням потенційної небезпеки. Постійна напруга і негативні емоції чинять свій вплив на глибокі нейробіологічні і психофізіологічні системи регуляції людської поведінки: порушення сну, високий рівень роздратованості, агресивності, надлишкової настороженості, постійне очікування небезпеки, звуження кола знайомств, зникає цікавість до життя. На думку А.Р.Белобородова, очевидним є той факт, що довготривале перебування в місцях позбавлення волі здійснює вплив на психологічні особливості засудженого. Вони виявляються в підвищеному рівні тривоги, агресивності, низькому рівні соціальної адаптації.

Узагальнюючи вищесказане можна зробити висновок, що процес адаптації у засуджених має свої особливості, порушення якого призводить до певних особистісних змін:

- зниження ефективності інтелектуальної діяльності;
- зниження стійкості психічних функцій, що супроводжуються відчуттям байдужості, приреченості;
- погіршення процесу міжособистісної взаємодії;

– підвищення рівня тривоги, агресивності;
– зміна мотиваційно-ціннісної сфери, характерологічних та емоційних чинників;
Таким чином, описані вище факти обґрунтовують тезу про існування особистісної динаміки в умовах позбавлення волі. Відкритим, однак, залишається питання про характер впливу заходів, що застосовуються у ВК на особистість неповнолітнього засудженого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березин Ф.Б. Психическая и психофизическая адаптация человека / Ф.Б. Березин. – Л. : Наука, 1988. – 271 с.
2. Василюк Ф.Е. Психология переживания. Анализ преодоления критических ситуаций / Ф.Е. Василюк. – М. : Изд. Моск. Ун-та, 1994. – 200 с.
3. Глоточкин А.Д., Пирожков В.Ф. Психические состояния человека лишённого свободы. Лекции / А.Д. Глоточкин, В.Ф. Пирожков. – М. : 1998. – 276 с.
4. Дзюбко Л.В. Психологічні особливості ранньої шкільної дезадаптації і шляхи її подолання / Л.В. Дзюбко. – К. : 2000. – 218 с.
5. Короленко Ц.Т. Психофизиология человека в экстремальных условиях / Ц.Т. Короленко. – М. : Наука, 2008. – 271 с.
6. Личность преступника (Уголовно-правовые и криминальные исследования). – Л., 1972. – 187 с.
7. Нове покоління незалежної України: Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2012 р.). – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2013. – 192 с.
8. Пирожков В.Ф. Предмет, задачи и методы исправительно-трудовой психологии / Пирожков В.Ф. – М., 2006. – 138 с.
9. Сандомирский М.Е. Психологическая адаптация в условиях пенитенциарного стресса и личностно-типологические особенности осужденных / М.Е. Сандомирский. – Уфа : Здравоохранение Башкирстана, 2001. – 88 с.
10. Сердюк Л.З. Динаміка особистісних рис в умовах позбавлення волі / Л.З. Сердюк. – К., 2000. – 198 с.
11. Эйдемиллер Э., Юстник В. Психология и психотерапия семьи / Э. Эйдемиллер, В. Юстник. – Санкт-Петербург : Питер, 2009. – 625 с.

Джумак Г.

Науковий керівник – проф. Вихрущ В.О.

САМОСТІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Згідно із законом України «Про освіту», «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями» [3].

Досягнення цієї мети можливе за умов розвивального навчання.

Найсприятливіші умови для розвитку особистості учня початкової школи, його пізнавального інтересу виникають тоді, коли вчитель не викладає матеріал в готовому вигляді, а організовує самостійну діяльність молодших школярів.

В умовах розвивального навчання молодшому школяреві відводиться роль самостійного суб'єкта, що взаємодіє з навколишнім середовищем.

У свою чергу самостійна діяльність пронизує всю систему розвивального навчання і передбачає самостійне вирішення молодшими школярами системи учбових завдань. При такому навчанні ставиться задача в процесі діяльності на оволодіння раціональними способами розумових дій, а також уміннями і навичками логічної роботи з учбовим матеріалом: уміння раціонально планувати самостійну роботу, чітко ставити систему задач майбутньої роботи, виділяти серед них головні, вміло вибирати способи найбільш швидкого і економічного вирішення поставлених задач, вмілий і оперативний самоконтроль за виконанням завдання, вміння швидко вносити корективи в самостійну роботу, і вміння аналізувати загальні висновки роботи, порівнювати ці результати з наміченими на її початку, виявляти причини відхилень і намічати шляхи їх усунення в подальшій роботі.

В ході аналізу психолого-педагогічних джерел виявилось, що проблемою самостійності та самостійної діяльності молодших школярів займалися такі вчені та педагоги, як Ф.Рабле, М.Монтень, Т.Мор, Т.Кампанелла, Я.Коменський, Дж.Локк, Д.Дідро, Ж.-Ж.Руссо, А.Лавуазьє, Г.Песталоцці, А.Дистервег, Г.Сковорода, М.Новиков, П.Редкін, К.Ушинський, Л.Толстой, О.Радищев, П.Пестель, І.Якушкін.

В працях Н.Крупської, А.Луначарського, П.Блонського, Т.Шацького, А.Пінкевича, М.Пістрака, П.Підкасистого та інших проблема самостійної діяльності отримує глибоке освітнє, дидактичне і суспільно-політичне трактування.

Зокрема, починаючи з 30-х років ХХ століття передові педагоги Р.Мікельсон, Є.Голант, Б.Єсипов, І.Огородников, М.Скаткін, Р.Срода, О.Нільсон, Т.Панфілова, Н.Половнікова та інші систематично почали виступати за широке використання самостійної роботи учнів на уроці, самостійна діяльність почала розглядатися тільки в її дидакто-методичному плані. Значна увага приділялася з'ясуванню ролі